

“BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA BILISH QOBILYATINI RIVOJLANTIRISH”**Kalendarova Zarafshan Kalbaevna**

“Ta‘lim” kafedrası katta o‘quvchisi

Raximova Komila Odiljon qizi

Qo‘qon universiteti Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich ta‘lim o‘quvchilarida bilish qobiliyatini rivojlantirish masalalari va bu borada amalga oshirilgan tadqiqotlar, o‘quvchilarda bilish qobiliyatini rivojlantirishda o‘quvchilar diqqatini jalb qilish va o‘quvchilarni individual muammolarini aniqlash va bartaraf qilish, ta‘lim jarayonida o‘quvchilarning bilish qobiliyatini rivojlantirish uchun muhim shart-sharoitlar yaratish, shuningdek maktab yoshidagi bolalarning ixtiyoriy ongli diqqati o‘qish motivlari bilan uzviy bog‘liq holda namoyon bo‘lishi haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: o‘quvchi, o‘qituvchi, didaktik o‘yinlar, tarqatma materiallar, metodika, o‘qish motivlari, ta‘lim, bilish shakllari, hissiyot, sezgi, idrok, xotira, xayol, tasavvur, tafakkur, belgi, ko‘nikma, malaka, qobiliyat, metod.

Jahonning rivojlangan mamlakatlari safidan munosib o‘rin egallashga intilish yo‘lidagi keng ko‘lamli islohotlarni amalga oshirish, ularning tajribalarini o‘rganish, shu bilan bir qatorda hayotning barcha sohalarida yangidan-yangi yutuqlarga erishish bugungi kunning dolzarb vazifalari hisoblanadi. Ijtimoiy taraqqiyotning zamonaviy bosqichi uzluksiz ta‘lim tizimi oldiga yosh avlodni har jihatdan barkamol etib tarbiyalash vazifasini qo‘ymokda. Uzluksiz ta‘lim tizimining asosiy bosqichlaridan biri bo‘lgan - boshlang‘ich ta‘lim muhim o‘rin tutadi. Binobarin, mazkur bosqichda o‘quvchilarga ilmiy bilimlarni puxta va chuqur o‘rgatish ularning tafakkurini shakllantirishda asos bo‘lib xizmat qiladi. Shu bois respublikamiz rahbariyati boshlang‘ich ta‘lim mazmunini takomillashtirish, uni ilg‘or g‘oyalar bilan boyitish, bu davrda o‘quvchilarning chuqur bilim olishlariga imkon beruvchi moddiy-texnik bazani mustahkamlashga alohida e‘tibor qaratilmoqda.

Mamlakatimizda joriy etilgan uzluksiz ta‘lim tizimida olib borilayotgan ijobiy ishlar yo‘nalishi O‘zbekiston Respublikasi “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonunida, “Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi”da yetarlicha qayd etilgan.

Kelajagimiz vorislari bo‘lgan yoshlarni komil inson sifatida shakillanishlari uchun umuminsoniy va milliy madaniy qadiryatlardan unumli foydalanish, ularni yangi innovatsion texnologiyalar bilan qurollantirish lozim ekanligi qayd etilmoqda. Ta‘lim muassasalari, o‘qtuvchilar, tarbiyachilar va ota-onalar zimmasiga yuklatilgan murakkab vazifalar davlat ahamiyatiga ega bo‘lib, ularni amalyotga joriy etish orqali ta‘lim va tarbiya texnologiyasini takomillashtirishni, ta‘lim olish uzluksizligini puxta va ixcham tizim sifatida ishlashni taminlash mumkin.

Bunda ayniqsa, ta‘lim tizimi tarbiyalanuvchilarining jismoniy, axloqiy va aqliy yetukligini ta‘minlash vositalariga alohida e‘tibor qaratish zarur. Shuning uchun bilim olish, kasbiy tayyorgarlik ta‘limining ham ob‘yekti, ham sub‘yekti hisoblanmish o‘quvchidan mustaqil

tafakkurni va aqliy faollikni talab qiladi. Har qanday o‘quv-tarbiyaviy jarayon ota-onalar, o‘qtuvchi hamda o‘quvchilar munosabatini ifodalovchi murakkab pedagogik tizim hisoblanadi.¹

“O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta‘limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”²gi PF-5712-sonli, 2020-yil 29-oktabrdagi “Ilm-fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”³gi PF-6097-sonli, 2022-yil 11-maydagi “2022 – 2026-yillarda Xalq ta‘limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida”⁴gi PF-134-sonli Farmonlari hamda 2019-yil 31-dekabrdagi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Uzluksiz ma‘naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”⁵gi 1059-sonli qarorida keltirilgan vazifalar hamda ilg‘or xorijiy tajribalarning yurtimizga olib kelinishi, mahalliyashtirilishi va tatbiq qilinishida ko‘rishimiz mumkin.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida bilish qobiliyatini rivojlantirishda ham bir qator tamoyillarga amal qilinadi. Muayyan o‘quv vaziyatlarida o‘quvchilarning bilish faoliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladigan tamoyillar o‘qitish metodlari kabi o‘quv vaziyatining o‘ziga xos jihatlaridan kelib chiqqan holda tanlanishi lozim. Muayyan tamoyillar va metodlar o‘quvchilarning bilish faoliyatlarini rivojlantiruvchi bilish mayllari va yo‘naltiruvchi kuchlarni namoyon qilishda muhim ahamiyatga ega. Ma‘lumki, mantiqiy va hisoblashga oid topshiriqlarni namunaga qarab yoki ijodiy tarzda yechadilar.

Ko‘rgazmali metodlar qisman izlanuvchanlikni ta‘minlash xarakteriga ega bo‘ladi. Mazkur metoddan foydalanish jarayonida o‘qituvchi sinfdagi o‘quvchilar ishiga rahbarlik qiladi. O‘quvchilarning ishlarini shu tarzda tashkil etish natijasida ular topshiriqlarning bir qismini o‘zlari mustaqil izlab topgan holda bajaradilar.

Amaliy metodlar ham qisman izlanuvchanlik va ko‘rgazmalilik xarakteriga ega. Bunday vazifalar o‘quvchilar muammoli topshiriqlarni yechib, bilimlarni qisman mustaqil izlanish yo‘li bilan egallaydilar. Ular o‘z tajribalarini har tomonlama muhokama qilish orqali ham yangi axborotlarni o‘zlashtiradilar.

O‘quvchilarning bilish faoliyatlari tarkibi quyidagilarni o‘zida birlashtiradi: bilish faoliyatining alohida ko‘rinishlari, o‘zaro bog‘langanligi; muayyan darajada uyg‘unlashgan o‘quv harakatlarining bajarilishi; bilish faoliyatini yaxlit tarzda bajarish imkonini berishi; o‘quv operatsiyalari harakatlarni bajarish usuli ekanligi kabilar.

O‘quvchilarni umumlashgan ko‘nikmalarni egallashga tayyorlashning muhim tarkibiy qismi – ularda xususiy xarakterdagi o‘quv-bilish ko‘nikmalarini shakllantirishdan iboratdir. Mazkur yondashuvdan kelib chiqqan holda umumlashgan bilish ko‘nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishni quyidagi bosqichlarda amalga oshirdik:

1. O‘quvchilarda xususiy ko‘nikma va malakalarning shakllanishi, jumladan, so‘zlardan o‘z o‘rnida foydalana olish, so‘zlardan gaplar, gaplardan matn tuzish, tez o‘qish, ifodali o‘qish kabi.
2. O‘quvchilarni faoliyatning ilmiy asoslari bilan tanishtirish.

1 M. Q. Raxmanova Chirchiq davlat pedagogika instituti p.f.f.d.(PhD) S. G‘. Umrzoqov Chirchiq davlat pedagogika instituti magistranti lazizbek 9400@mail.ru

² O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 29.04.2019 yildagi PF-5712-son. (<https://lex.uz/docs/-4312785>)

³ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 29.10.2020 yildagi PF-6097-son. (<https://lex.uz/docs/-5073447>)

⁴ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 11.05.2022 yildagi PF-134-son. (<https://lex.uz/docs/-6008663?ONDATE=11.05.2022%2000>)

⁵ O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 31.12.2019 yildagi 1059-son. (<https://lex.uz/docs/-4676839>)

3. O‘quvchilarni faoliyatning tarkibi bilan tanishtirish.
4. O‘quvchilar o‘quv vaziyatlarida bajaradigan o‘quv harakatlari va operatsiyalari izchilligini mustaqil tarzda aniqlashlari.
5. O‘quvchilarda o‘z bilish faoliyatlarini mustaqil tahlil qila olish ko‘nikmasining shakllanishi.

O‘quv vaziyatlarini muayyan turlarga ajratishda asos bo‘ladigan holat o‘quv topshiriqlarining turlari va murakkablik darajasidir.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining bilish qobiliyatini rivojlantirishda faol va passiv o‘quv vaziyatlari, uzoq va yaqin vaqtda amalga oshiriladigan vaziyatlar, hamkorlik asosidagi vaziyatlar hamda maqsad va vazifalarni aniqlashtirib olish muhim o‘rin tutadi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak bilish qobiliyatlarini o‘rganishdagi faoliyat nuqtai nazaridan yondashuv shuni ko‘rsatadiki, bolalarda bilish qobiliyatini rivojlantirish da amaliyotning o‘rni g‘oyat muhim. Chunki amaliyot voqelikni hissiy aks ettirish sohasini kengaytirishni taqozo qiladi. Misol uchun bolaning ranglarni farqlashi, deylik, osmonning ko‘k rangda, bulutning oq rangda, gulning qizil yoki pushti, sariq yoki ko‘k rangda bo‘lishini, predmetning sifat va xususiyatlarini ajratish va farqlashida avvalo, o‘qituvchining ko‘magi va o‘rni ahamiyatlidir. Bola buni farqiga bordimi, unda amaliyot rivojlanadi va hissiy bilish orqali taassurotlar uyg‘onadi. Bularning barchasini bilishi bolada amaliyot qancha ko‘p bo‘lsa, u shunchalik ko‘p hissiy taassurot olishini bildiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги “Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5712 Фармони.
2. Вазирлар Маҳкамаси томонидан 2017 йил 6 апрелдаги “Умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-хунар таълимининг давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида”ги 187-сон қарори.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Халқ таълимини бошқариш тизимини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-5538-сон фармони. Тошкент. 2018 йил 5 сентябрь. (Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 06.09.2018 й., 06/18/5538/1840-сон).
4. Ўзбекистан Республикаси Президентининг 2018 йил 5 сентябрдаги “Халқ таълими тизимига бошқаришнинг янги принципларини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПК-3931-сон қарори.
5. М.Б.Гурьянова. «Развитие познавательных способностей у обучающихся младшего школьного возраста.», МБОУ «СОШ №1 г. Петровска Саратовской области».09.05.2017.
6. Kalendarova Zaravshan Kalbaevna. PRIMARY EDUCATION - THE FOUNDATION OF GENERAL SECONDARY AND HIGHER EDUCATION. Kokand University "Education" Senior

Lecturer of the Department. International Conference on Humanity, Education and Science
London U.K December 15th 2021 conferencezone.org . 330-332.

7. A.X.Кукубаева, А.Б.Садвакасова. “Наука и реальность / science & reality no 94 удк 373.31., формирование познавательных способностей младших школьников”, Кокшетауский университет им. Абая Мырзахметова (г. Кокшетау, Республика Казахстан) 4(8)♦2021.

8. Kalendarova Z.K. O‘quvchilarning fikrlash qobiliyatini muammoli vaziyatlarni yaratish metodi asosida shakllantirish texnologiyasini takomillashtirish nuqtai-nazaridan tahlil qilish. “Uzluksiz ta’lim tizimida “boshlang‘ich ta’lim”mazmunini sifat jihatidan yangilash :muammo, yechimlar va rivojlanish istiqbollari”mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi. Guliston davlat universiteti. 2022 yil 5-noyabr. 92-96 bet UDK: 37.013 KBK: 74.0 U – 11 DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7307482>. [Zenodo](#)

9. QUALITATIVE UPDATING OF THE CONTENT OF "PRIMARY EDUCATION" IN THE SYSTEM OF CONT...

10. INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE "QUALITATIVE UPDATING OF THE CONTENT OF " PRIMARY EDUCATION" IN THE SYSTEM OF CONTINUING EDUCATION: ...

11. Л.В.Чеботарева, Познавательные умения младших школьников / Л. В. Чеботарева. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2023. — № 27 (474). — С. 262-264. — URL: <https://moluch.ru/archive/474/104719/> (дата обращения: 08.01.2024).

12. J.S.Ikromjonovna. UMUMIY O ‘RTA TA’LIM MAKTABLARIDA JORIY ETILGAN YANGI DARSLIKLARNING AFZALLIK JIHATLARI. QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 661-663. (2023).

13. Abduraxmonova, N. A. qizi. (2023). BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINFLAR O‘QITUVCHILARINING IJODIY FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA. Educational Research in Universal Sciences, 2(12), 208–211. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5507>

14. Toxirjon, U. (2024). BOSHLANGICH SINFLARDA O ‘QISHNI YETKAZIB OLIHGA QIYNALAYOTGAN O ‘QUVCHILAR BILAN ISHLASHDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISH. Integration of Economy and Education in the 21st century, 2(2), 9-13.

15. Toxirjon, U. (2024). XALQARO O ‘QISH SAVODXONLIGINI O ‘RGANISH (PIRLS). Integration of Economy and Education in the 21st century, 2(2), 14-17.